

TORTOSA

DESAPAREGUDA

TORTOSA. 1895. Vista general de Tortosa. J. Laurent y Cia Madrid. Es propiedad. Depose

TORTOSA DESAPAREGUDA

Albert Curto Homedes

TORTOSA

DESAPAREGUDA

Col·lecció Catalunya Desapareguda

Primera edició: març del 2019

© dels textos: Albert Curto Homedes

© del pròleg: Jesús M. Tibau Tarragó

© de les fotografies: diversos autors

© de l'edició: Editorial Efadós

© de la col·lecció Catalunya Desapareguda: Editorial Efadós

EDITORIAL EFADÓS

Carrer d'Edison, 3 - Nau A
Polígon industrial les Torreneres
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
efados@efados.cat
www.efados.cat

Idea original, disseny i fotocomposició:
Editorial Efadós

Col·laboració:
Ajuntament de Tortosa

Amb el suport:

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Assessorament lingüístic:
M. Neus Doncel Saumell

Fotografia de portada:
Ramon Borrell / ACBEB

Fotografia de la portadella:
Jean Laurent / ACBEB

Acrònims:
ACBEB (Arxiu Comarcal del Baix Ebre)

ISBN 978-84-16547-66-1
DL B 3529-2019
Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) - www.cedro.org

Índex

Pàg. 6

PRÒLEG

La riuada del temps

Pàg. 8

INTRODUCCIÓ

El rescat de l'oblit

Pàg. 12

NUCLI ANTIC

El clos emmurallat

Pàg. 96

ELS EIXAMPLES

L'expansió urbanística

Pàg. 166

ELS AFORES

El tomb a peu

Pàg. 184

ÍNDEX ALFABÈTIC

Pròleg

LA RIUADA DEL TEMPS

Jesús M. Tibau Tarragó, escriptor

No hi ha res que duri per a sempre; és una de les coses que aprens amb l'edat, o si t'agrada tafanejar pels racons més polsosos de la història.

El temps és implacable, i l'ansia humana de transformar-ho tot, insaciable, de vegades amb criteri, d'altres vegades, precipitadament i amb massa llepolia. Amb el pas dels anys hem pogut constatar amb els nostres propis ulls els canvis que ha sofert el món, en general, i la nostra ciutat, en concret. De vegades no en som prou conscients, i tenim temptacions de caure en el tòpic que res no canvia mai, però només cal furgar una mica en el record

o veure una fotografia de quan érem més jòvens perquè ens adonem dels canvis.

La fotografia, vet aquí la nostra amiga fidel que llança un bot salvavides al naufragi dels records, que, si no, surarien difusos, confusos, enmig de la desmemòria, o es modificarien a mercè de la nostra imaginació més creativa o perversa. La fotografia protegeix de l'oblit aquella festa d'aniversari, aquell viatge amb els pares, ens recorda que un dia fórem més prims, que algun cop teníem cabell, o que vestíem roba extravagant..., i aquella plaça on jugàvem amb xiquets i xiquetes que, alguns, no hem tornat a veure, la façana d'aquella església que, miraculosament, ha canviat de lloc, o la fàbrica on treballaven els nostres iaïos.

Sovint he definit Tortosa com un gegant adormit, aclapat de vegades pel pes de la seva pròpia història; una història que, afortunadament, podem respirar encara, passejar-hi, aprendre de les ferides que ens mostren les pedres que demanen, a crits, alguna carícia de tant en tant. M'agrada veure fotografies d'una Tortosa encara recent i, sobretot, compartir-les amb mon fill, i aprendre junts on s'alçava una vella església, com llepava l'Ebre la ciutat, imaginar el soroll dels carros en passar pels carrers empedrats, com vestia la gent de qui som hereus.

Aquestes imatges d'una Tortosa vella i desapareguda de vegades ens assenyalen amb un dit acusador i fan que ens fixem en les botigues tancades amb una reixa eterna, en les aigües que abraçaven les cases, en les cases que

s'abocaven al riu, en els xiquets i xiquetes bruts de fang, en les dones i els hòmens de rostre borrós, en els cotxes de sostre i pas amable... Però nosaltres ens resistim a sentir-nos culpables. Tot aquest joc començà abans de les nostres primeres passes i continuarà més enllà del nostre darrer plor. Només som la baula d'una cadena, nosaltres, pobres mortals, figures tremoloses que, amb una mica de sort, se salvaran del naufragi digital i podran ser observades dècades enllà, com si fossin estàtues. Potser algú, algun dia, tindrà temptacions de caure en el tòpic que els temps passats sempre són millors, o ens mirarà amb una mica de clemència.

Som part activa, i fins i tot protagonista, dels canvis i vull creure que també del progrés: no ho siguem dels obllits, perquè la riuada del temps s'ho emporta gairebé tot.

Introducció

EL RESCAT DE L'OBLLIT

Albert Curto Homedes, director de l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre

L'incorporació al món de la fotografia de Tortosa, a partir, fonamentalment, del 1870, ajuda a copsar d'una manera visual els canvis experimentats per la ciutat en aquests quasi 150 anys. És del tot evident i gens sorprenent que la transformació urbana ha estat notable. En primer lloc perquè, en aquest trànsit cronològic, s'ha anat d'una ciutat ancorada en un passat medieval a una altra amb les necessitats actuals. Però també perquè Tortosa va sofrir, com poques ciutats, els estralls de la Guerra Civil del 1936-1939. D'altra banda, també, i això cal tenir-ho en compte, les transformacions s'han

produït per actuacions especulatives i urbanístiques gens o poc respectuoses amb el patrimoni o amb elements històrics, accions que dolien més quan s'han dut a terme en períodes recents. Les poblacions no poden convertir-se, pel seu dinamisme, en espais fossilitzats, però una atenció més sensible faria compatible uns elements i els altres sense destorbar-se, i afegiria a la ciutat un valor qualitatiu urbà de primer nivell.

Tortosa desapareguda recull imatges sobre edificis, carrers, elements urbanístics, usos i valors socials desapareguts o altament transformats. La relació no pot ser exhaustiva perquè, en definitiva, el que compta és la imatge i només ens podem basar en les que s'han conservat i ens en donen testimoniatge. Cal ser conscients que algunes de les

AUTOR DESCONEGUT / Col·lecció PARTICULAR

PLAÇA DEL RASTRE

A la pàgina anterior, la plaça del Rastre, amb el nom oficial de *Duque de Tetuán*, molt apropiat al context del moment de la seva construcció, a la dècada del 1860. Va ser una plaça d'esbargiment on se celebraven tota mena d'activitats i espectacles. A partir del 1912 va lluir l'estàtua de mossèn Sol.

RIBA DRETA DE L'EBRE

En aquesta pàgina, una escena quotidiana, si bé de contrast urbà: uns pastors amb el seu ramat de cabres i ovelles al marge dret del riu. Al fons, el pont de l'Estat, encara sense les rampes per a l'accés de vehicles i, més lluny, el pont de la Cinta. Es troba a faltar la monumental església del Roser.

FRANCESC XAVIER PARÉS / Col·lecció PARTICULAR

fotografies presentades són prou conegudes, especialment pels amants de la història gràfica local, però el lligam amb què en aquesta ocasió es presenten, com a peces esborrades d'un passat, és més precís i ajuda a tenir una visió global. L'estructura de la presentació respon a un relat topogràfic. El llibre es divideix en tres apartats: la ciutat antiga –la que estava reclosa darrere les muralles–, els eixamples i els afores immediats. La relació segueix, per tant, i a grans trets, un itinerari ideal en un recorregut de carrers.

En els reculls i compendis fotogràfics sobre la Tortosa de la primera meitat del segle xx sempre hi ha un fotògraf que sobresurt amb lletres majúscules, Ramon Borrell i Codorniu. Era, es podria dir així, el fotògraf oficial, que va retratar esdeveniments, empreses, botigues i carrers. El seu ric llegat és el que, en gran manera, ha configurat la visió que es té de llavors. En aquesta ocasió, les seves imatges tornen a ser, majoritàriament, les protagonistes. No podia ser d'una altra manera. També, i per al període de postguerra, l'altre fotògraf clau ha estat José Dauffi.

Ens hem pres alguna llicència en enquadrar i focalitzar, en panoràmiques generals, únicament l'element desaparegut, atès l'objectiu prioritari de l'obra. De fet, l'objecte argumental del llibre ha marcat el procés selectiu de les imatges. En un sentit ampli, qualsevol fotografia de fa vuitanta o cent anys exhibeix una Tortosa desapareguda, i sota aquest concepte se n'hi haurien pogut incloure moltes d'espectaculars, però s'ha volgut ser més precís i només testimoniar allò que ja no existeix, que s'ha transformat, descontextualitzat o que té avui un ús ben diferent.

El repàs pels elements urbans esvaïts no solament ens parla d'un passat ja inexistent sinó que, resseguint els diferents moments i motius de la seva desaparició, ens anota les cròniques evolutives de la ciutat: les confrontacions bèl·liques, els irracionals fanatismes, les negligents irresponsabilitats, els afanys de millora, en definitiva, els canvis, connaturals i sovint irremeiables, d'una entitat, la ciutadana, de vitalitat contínua.

AUTOR DESCONEGUT / FONS JOAN CLADELLAS

NUCLI ANTIC

El clos emmurallat

La muralla del segle XIV tancava tota la ciutat. Encara que amb posterioritat s'hi afegiren baluards, forts i castells, el clos emmurallat va marcar la configuració de l'espai urbà fins al darrer terç del segle XIX. Era una extensió prou àmplia per permetre tot l'encabiment urbà amb un tipus de creixement vertical. Tortosa fou plaça forta, ja que era un punt estratègic militar. Les temptatives poblacionals per sortir del recinte foren escasses i no acabaren de reeixir. Les poques que s'hi aventuraven sucumbien en cada nou conflicte bèl·lic. No va ser fins al 1868, quan es va posar a la pràctica l'enderrocament sistemàtic de les muralles, que les apostes pels eixamples van prendre una veritable embranzida.

El conjunt, extens, del nucli antic, que abraçava barris tan distants com el de Pescadors o Remolins, constituïa, a més del nucli originari, l'estructural, amb botigues, serveis, institucions, esglésies, etc. Un esquema semblant al d'altres ciutats, però, en aquest cas, amb una presència més gran i homogènia.

FAÇANA FLUVIAL

Quan Tortosa mirava cap al riu i quan la primera visió que se'n tenia era des del riu, la ciutat exhibia, orgullosa, una atractiva façana fluvial. Edificis nobles, espais mercantils, temples, passeigs i muralles; tot un conjunt harmònic forjat pels segles que hi conferia una panoràmica ben particular.

BONAVENTURA MASDÉU / ACBEB

